

FÜZZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja
Macar—Türk Dostluk Derneği Yayını

– Üç ayda bir çıkar –

*Magyar Bálint művelődési és közoktatási miniszter Kütahyában, 1997. március 21-én,
Kossuth Lajos köztéri szobrának felavatásán elmondott beszéde*

Tisztelt Mustafa Kalemli Úr, a Török Nagy Nemzetgyűlés Elnöke!
Tisztelt Kaya Uyar Kormányzó Úr!
Tisztelt Süleyman Canan Polgármester Úr!
Tisztelt İsmet Güral Tiszteletbeli Konzulunk!
Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Tisztelt Kütahyaiak!

Azok a vaskos falak, zömök bástyák, amelyek innen föntről, a várhegy csúcsáról tekintenek le ránk — vagy a gyönyörű kövek a múzeum udvarán — felidéznek az első közös kapcsolatot Kütahya lakói és a magyar nemzet között. Mindkét nép műveltségének örökében ott van a római és a bizánci birodalom hagyatéka. Bő ezer esztendővel később — az oszmán török birodalom idején — ismét olyan korszakot éltünk, amikor nem kellett útlevel, hogy felkereshessük egymást. De mai barátságunk talán legfontosabb összetevője a harmadik kapocs lett: Kossuth Lajos életének egyik meghatározó korszakát ebben a városban töltötte.

Nem jószántából érkezett török földre. Menekült volt, aki kényszerűségből fogadta el a szultán és a török nép vendégszeretetét. De a kényszerű pihenő fontos eredménnyel járt. Egyfelől itt összegezte az osztrák és orosz túlerő által levert magyar szabadságküzdelem legfontosabb tanulságait. Másfelől itt vázolta fel a jövő legfontosabb politikai teendőit. Tudjuk, ezeket a terveit nem sikerült megvalósítania az elkövetkező évtizedekben. De a bennük rejlő gondolatok jelentősége messze túlmutat egy száműzött keserű tapasztalatainak előszámlálásán.

Kossuth Lajos vitathatatlanul európai, sőt világtörténelmi jelentőségű szereplője a múlt századnak. 1848—49 óta, amikor minden újságolvasó ember megismerte a nevét, bármit tett vagy mondott, arra odafigyeltek az emberek. Nevezetesebb megnyilatkozásai az egész világsajtót bejárták.

Az amerikai demokrácia klasszikusai is merítették Kossuth gondolataiból. John Fitzgerald Kennedy 1960-ban felidézte, hogy elődje, Abraham Lincoln, a híres Gettysburgi Üzenet legfontosabb — a demokrácia lényegét megfogalmazó — részét Kossuthtól vette át. A sort folytathatnám, de így is világos: mindaz, ami Kossuth Lajossal, az ő hosszú és néha viszonytagságos élete során kapcsolatba került, valamiképp annak a széles köteléknek a részévé vált, amivel ő az európai és a világtörténelemhez kapcsolódik. Ennek a köteléknek az egyik fontos szála ide vezet, Kütahyába.

Azok a levelek, melyeket Kossuth Kütahyából írt Nyugat-Európában tartózkodó barátainak, azt mutatják, hogy a magyar szabadságharc másfél esztendejének történetéből három fontos tanulságot látott kirajzolódni.

Magyarország sorsa csak részben múlik Magyarország lakóin — ez volt az első. Ha az európai nagyhatalmak nem adnak rá engedélyt, az orosz túlerő aligha siethetett volna a megvert Ausztria segítségére a magyarok ellen. Emigrációs erőfeszítéseinek egyik legfőbb értelmét emiatt abban látta Kossuth, hogy meggyőzze a nagyhatalmakat: nem érdekük a meggyengült Ausztria támogatása, így ne engedjék meg a beavatkozást, ha Magyarország újra fegyvert fogna Bécs ellen.

A magyaroknak meg kell egyezniük a velük együtt élő románokkal, horvátokkal, szerbekkel és szlovákokkal — ez volt a második nagy ta-

nulság. Minden népcsoport szabadságjogai közé tartozik, hogy modern nemzetként alakuljon, de ha nem külön országban, hanem egyetlen közös hazában élnek, akkor ez csak méltányos megegyezéssel, az érdekek egyeztetésével lehetséges.

Végül a harmadik tanulság, hogy a társadalmi és a gazdasági átalakulás területén nem lehet megállni a liberális reformoknál. Tovább kell lépni a demokrácia irányába, hogy minél többen tudjanak valóban élni a szabadság nyújtotta lehetőségekkel.

Ha olyan államszerkezetet akarunk létrehozni, ahol az emberek valóban beleszólhatnak saját sorsuk intézésébe — fejtegette Kossuth —, akkor a népfelség elvét az önkormányzat elvével kell összekapcsolnunk. Ahogy a jövő Magyarországot bemutató alkotmánytervében írta: „Szabad országokban a polgároknak önkormányzati szabadsággal kell bírniuk mind azon jogok gyakorlásában, melyek őket mint egyéneket, mint családokat, mint községi s megyei tagokat megilleti.”

Kossuth következetesen törekedett arra, hogy tervezetében minden szinten egyszerre érvényesüljön a többség akarata és a kisebbség joga. Különösen fontosnak tartotta a községek és a megyék — az államhatalom helyi szerveinek — megfelelő rendezését, vagyis testületeiknek az általános választójog alapján történő megválasztása és politikai életükben a szabad nyelvhasználat legteljesebb biztosítását.

Számunkra, magyarok számára — és persze a Duna-medence többi népei számára is — emellett azonban az is fájdalmasan tanulságos, hogy ezek a kossuthi gondolatok miért maradtak kisebbségben megszületésük idején, és hogy miért kellett két világháborúnak, különféle rafinált és véres diktatúrák borzalmainak elkövetkeznie ahhoz, hogy újra meg újra meg tudjuk becsülni igazságukat, meg tudjuk fogadni figyelmeztetésüket. Ha Kütahyára gondolunk, ennek a politikai örökségnek az aktualitására is gondolunk.

És persze még egy nagyon fontos dologra. Kossuth sem akkor, sem később nem mulasztotta el megköszönni Törökországnak azt, hogy nem adta ki üldözőinek, és a hontalan, pénztelen száműzöttet másfél esztendőre vendégül látta. Pontosan tudta, hogy a török kormány éppen a kiadatás elkerülése érdekében hozatta ide, Kütahyába az emigránsok legfontosabb csoportját, és azonnal visszaadta szabadságukat, mihelyt ezt a nemzetközi viszonyok lehetővé tették. Kossuth ezért mindig hálával gondolt vissza Törökországra — és ezzel a hálával gondolunk mi is kütahyai barátainkra.

Köszönet illeti e szép anatóliai város vezetőit és lakóit, akik e múzeumot megnyitása, 1982 óta gondozzák, és Kossuth Lajost másodszer is befogadták. Ezúton fejezem ki köszönetünket Süleyman Demirel köztársasági elnöknek is, akinek nemzeti hősünk emléke iránti figyelme egy pillanatra sem szünetelt az utóbbi hónapokban. Elismerő szavak illetik a szobor elkészítőjét, Sait Rüstem urat is, kiváló alkotásáért.

Ez a most leleplezett szobor a nagy magyar államférfinak, az általa innen is hirdetett demokratikus eszményeknek, és egyben ennek az értékes és a jövőben bizonyosan csak erősödő barátságnak is méltó emlékjel.

Macar Kültür ve Eđitim Bakanı Sayın B l nt Magyar'ın 21 Mart 1997 tarihinde Kütahya'da Lajos Kossuth heykelinin a ılı ı sırasında yapmış olduđu konuşma

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Mustafa Kalemli
Sayın Vali Kaya Uyar
Sayın Belediye Başkanı Süleyman Canan
Sayın Fahri Konsolos İsmet G ral
Sayın Bayanlar ve Baylar
Sayın K tahyalılar,

 u yukarılardan kalenin bulunduđu tepenin zirvesinden bize bakan kalın surlar ile sađlam burçlar ve müzenin avlusunda bulunan o güzelim ta lar Kütahya halkı ile Macar milleti arasındaki ilk ortak bađı hatırlatmaktadır. Her iki halkın kültür mirasında gerek Roma gerekse Bizans İmparatorluklarının kalıntıları mevcuttur; bin yılı aşkın bir zaman diliminin ardından Osmanlı İmparatorluđu zamanında, birbirimizi ziyaret etmek için pasaporta ihtiyaç duymadığımız bir dönem yaşıyorduk. Ne var ki bugünkü dostluđumuzun belki de en önemli unsuru, Lajos Kossuth'un yaşamının en önemli dönemlerinden birini bu kentte geçirmiş olmasıdır.

Türk topraklarına kendi isteđiyle gelmemiştir. Zorda kaldığı için Padişah ile Türk halkının konukseverliğini kabul etmeye mecbur kalmış bir sığınmacı idi o. Ancak bu zorunlu dönem önemli sonuçlar dođurmuştur. Burada bir yandan Avusturya ve Rusya'nın muazzam kuvvetleri karşısında yenilgiye uğrayan Macar  zg rl k Savaşı'ndan çıkarılabilecek en önemli dersleri, öte yandan da geleceđin siyaset alanında yapılması gereken ödevleri belirlemiştir. Sonraki onyıllarda bu planlarını ger ekle tirmedini biliyoruz. Ancak tasarılarından çıkan düşünceler bir mültecinin acı tecrübelerinin alt alta sıralanmış olmasından çok daha öte, çok daha önemlidir.

Lajos Kossuth kuşkusuz geçen yüzyılın Avrupa, hatta dünya çapında büyük öneme sahip şahsiyetidir. 1848-49'dan beri gazete okuyan herkesin adını öđrendiđi Kossuth'un yaptığı her i  veya yazdıđı her yazı insanların dikkatini çekmiştir. En önemli açıklamaları dünya basını tarafından yayınlanmıştır.

Amerikan demokrasinin klasikleri bile Kossuth'un düşüncelerinden yararlanmışlardır. John Fitzgerald Kennedy 1960 yılında seleflerinden Abraham Lincoln'un  nl  Gettysburg Mesajı'nın demokrasinin özünü dile getiren en önemli bölümünü Kossuth'tan aktardığını dile getirmiştir.  rnekleri çođaltabiliriz ancak anlatılanlar bunu böyle de açıkça göstermektedir: Uzun ve bazen fırtınalı yaşamı boyunca Lajos Kossuth ile ilişkisi olan bütün unsurlar herhangi bir şekilde onun Avrupa ve dünya tarihine bađlandıđı güçlü bađların bir parçası haline gelmişlerdir. İşte bu güçlü bađların en önemli bileşenlerinden biri de buraya, Kütahya'ya bađlıdır.

Kossuth'un Kütahya'dan Batı Avrupa'da bulunan arkadaşlarına yazdıđı mektuplar Macar  zg rl k Savaşı'nın birbuçuk yıllık tarihinden üç önemli konuda ibret aldıđını göstermektedirler. Bunların birincisi Macaristan'ın kaderinin ülke sakinlerine ancak kısmen bađlı olduđudur. Avrupa'nın büyük devletlerinin rızası olmadan Rus kuvvetleri yenilen Avusturya'nın yardımına ko amazdı. Bu nedenle sürgündeki Kossuth'un başlıca hedeflerinden biri, büyük devletleri zayıf d  m   Avusturya'ya destek vermekte menfaatleri olmadıđı ve Macaristan Viyana'ya karşı yeniden silaha sarıldıđı takdirde dış müdahaleye izin vermemeleri konusunda ikna etmek olmuştur.

 ıkardığı ikinci önemli ders ise Macarların beraber yaşadıkları Romen, Hırvat, Sırp ve Slovaklarla anlaşmalarının gerekli olduđu idi. Bütün halkların özgürlük hakları arasında modern bir ulus oluşturma hakkı da yer almaktadır. Ancak ayrı-ayrı ülkelerde deđil de, bir tek ortak memlekette yaşadıkları takdirde bu ancak ve ancak anlaşarak ve karşılıklı çıkarların bađda tırılması ile gerçekleşebilir.

Ve nihayet üçüncü ders toplumsal ve ekonomik deđişiklikler alanında liberal reformlarla yetinilemeyeceđidir. Özgürlüđün verdiđi olanaklardan gittikçe daha geniş kitlelerin yararlanabilmesi uđrunda demokrasi yolunda devam etmek gerekir.

Kossuth'un belirttiđi gibi insanların kendi kaderlerini gerçekten saptayabilecekleri bir devlet yapısını oluşturmak için halkın iktidarı ilkesinin özerklik ilkesine bađlamak gerekir. Geleceđin Macaristan'ını tasvir eden anayasa tasarısında kaleme aldıđı gibi, "H r ülkelerde vatandaşlar ferd, aile, belde ve il  yeleri olarak elde ettikleri haklarını kullanırken kendi kendilerini yönetme özgürlüđüne sahip olmaları gerekir."

Kossuth, tasarısında ısrarla çođunluđun istekleri ile azınlığın haklarının her düzeyde eşit oranda geçerlilik kazanmasına çalışmıştır. Devlet iktidarının yerel organları olan belde ile illerin uygun bir biçimde düzenlenmesini, yani kurumlarının genel seçim haklarına dayanılarak tespit edilmesi ve siyasal yaşamlarında  zg r dil kullanımının en geniş anlamda garanti edilmesine özel bir önem vermiştir.

Biz Macarlar için - ve elbette ki Tuna havzasının diđer halkları için de - bütün bunların yanısıra  u acı dersler ortaya çıkmıştır: Kossuth'un bu düşünceleri ortaya çıktıkları zaman neden benimsenmemi tir, dođruluklarına deđer vermek, uyarılarını kabul etmek için neden iki dünya savaşı ile çeşitli cin fikirli ve kanlı diktatörlüklerin deh etini ya amamız gerekmiştir? Kütahya'yı düşündüđümüzde bu politik mirasın güncelliđi de kendiliđinden ortaya çıkar.

Ve elbette ki bir önemli noktayı da burada vurgulamalıyız. Kossuth kendisini pe indeki düşmanlarına teslim etmediđi ve yurtsuz, parasız bir mülteciyi birbuçuk yıl boyunca konuk ettiđi için Türkiye'ye teşekkür etmeyi ne o zaman ne de daha sonraları ihmal etmemiştir. Türk h k metinin mültecilerin en önemli grubunun buraya Kütahya'ya yerle tirmesinin nedeninin, onları iade etmek deđil, uluslararası durumun uygun olduđu ilk anda ayrılmalarına izin vermek olduđunu çok iyi biliyordu. Kossuth bu nedenle Türkiye'yi her zaman   kranla anıyordu ve Kütahya'daki dostlarımızı biz de aynı   kranla anmaktayız.

Bu müzenin a ılı ından yani 1982 yılından itibaren Kossuth'u ikinci kez kabul eden güzel Anadolu  ehri Kütahya'nın sakinlerine ve yöneticilerine teşekkür borçluyuz. Bu vesile ile milli kahramanımızın anısını son aylarda özenle takip eden Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'e de teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Heykeltıra  sayın Sait Rüstem'e de deđerli eserinden dolayı takdirlerimizi sunarız.

Bu yeni açılan heykel, büyük Macar devlet adamının, kendisinin buradan da dünyaya ilan ettiđi demokratik ilkelere ve aynı zamanda bu deđerli ve gelecekte kuşkusuz daha da g   kazanacak dostluđa da layık bir hatıra ve simgedir.

Mehmet Akif Ersoy és a Függetlenségi induló

Az 1996-os esztendő utolsó napjaiban Törökország-szerte megemlékeztek Mehmet Akif Ersoy halálának 60. évfordulójáról (1873—1936. december 27.). Századunk első évtizedeinek irodalomtörténeti jelentőségű alakját ma mindennekelőtt a török nemzeti himnusz, a Függetlenségi induló költojeként tisztelik.

A 20. század küszöbén Törökország gazdasági helyzete egyre romlott. „Európa beteg emberé”-nek pénzügyeit a hitelező államok vették kezükbe. A politikai életben megjelentek a polgári ideológiájú értelmiségiek. Az 1876-os alkotmány visszavonását és a parlament „szabadságoltatását” újra a szultáni önkény évei követték. Az alkotmányos monarchiáért folytatott küzdelem feltámasztotta a nemzeti kultúra forrásai iránti érdeklődést. A *milli edebiyat*, a nemzeti irodalom egyik legfőbb törekvése az irodalmi nyelv egyszerűsítése volt. A *yeni lisan*, az új nyelv jelszavával küzdöttek a *genç kalemler*, az „ifjú tollak” mondván, csak nemzeti nyelven születhet nemzeti irodalom. Ezzel együtt járt az idegen eredetű *aruz*-verselésről a szótagszámláló verselésre való visszatérés igénye.

A hagyományos dívanköltészeti formákat virtuóz módon kezelő Mehmet Akif tollán születtek még szép *aruz* versek is, míg nemzedékének azon elve, hogy az irodalom tükrözze a török valóságot, népi életképeiben, tájleíró verseiben mutatkozik meg. Az Atatürk vezette felszabadító háború lelkes híve, a függetlenség, a haza és a hit elválaszthatatlan egységben jelenik meg költészetében, később azonban visszariad a gyors és gyökeres változásoktól, s didaktikus, moralizáló verseiben a pániszlám eszmék veszik át az uralmat.

1921-ben pályázatot hirdettek ki egy nemzeti induló megírására, s igen tekintélyes összeget, 500 lírát tűzték ki díjúl. 742 költemény érkezett be, Mehmet Akif azonban — bár olyan nehéz körülmények között élt, hogy még felöltöje sem volt — éppen mert pénzjutalom volt kitűzve, nem vett részt a versenyen, s csak a kultuszminiszter, Hamdullah Suphi Tanrıöver 1921. február 5-i hozzá intézett levelének hatására küldte be költeményét, azzal a feltétellel, hogy siker esetén nem veszi át a díjat. A zsűri az ő versét találta a legméltóbbnak, s a Nagy Nemzetgyűlés 1921. március 12-i ülésén állami indulóként, hivatalos himnuszaként törvénybe iktatta a „hős hadseregünknek” ajánlott költeményt, melyet Hamdullah Suphi fel is olvasott a parlament szónoki emelvényéről.

Pályázatot írtak ki a Függetlenségi induló megzenesítésére is, a felszabadító háború e sorsdöntő időszakában azonban már nem kerülhetett eredményhirdetésre sor. Csak 1924-ben ült végül össze a bizottság. Ali Rifat Çağatay zenéjét fogadták el, s ezt tudatták valamennyi iskolával. Ezt játszották 1930-ig, amikor is egy új rendelettel áttértek a ma ismert zenére, Zeki Üngürnek, a Köztársasági Elnökségi Zenekar akkori karmesterének szerzeményére.

A Függetlenségi induló képei első pillantásra talán szokatlanok, patriotizmusa pedig kissé patetikusnak tűnik számunkra, holott ha jól odafigyelünk, kihallhatjuk a költeményből Petőfi hazafias költeményeinek szabadságszeretétét, s nemzeti imádságaink, a Himnusz és a Szózat gondolatait is. Így érezhetett a műfordító, Tarbay Ede is, amikor tudatosan vagy öntudatlanul, ki tudja, a második szakasz 3. és 4. sorát, amely nyersfordításban így szól: „Kiontott vérünk a fejedre száll majd / Joga van az igazsághoz, hű népemnek a függetlenséghez”, úgy ülteti át, hogy lehetetlen nem asszociálnunk a Nemzeti dalra. S lehet, hogy ezért hasz-

nálja a versben a függetlenség szó helyett a mi hazafias költészetünkben megszokott szabadságot.

Amikor arra kérem a Kedves Olvasót, hogy maga is próbáljon más Petőfi-, Kölcsey- és Vörösmarty-párhuzamokat fölfedezni, azt remélem, hogy így közelebb juthat a magyar és a török költészet tudatosabb élvezetéhez!

✎ Tasnádi Edit

Mehmet Akif Ersoy: Függetlenségi induló

Ne félj, a vörös zászlók lángja messze világít,
Míg egyetlen tűzhely ég és izzik: mindhalálig.
Hazánk dicsőség-csillaga tündököl az égen,
Miénk, a nemzetünké, ragyog a messzi fényben!

Ne ráncold cifra arcodat, cicomázó félhold,
A kínból, szenvedésből, panaszból épp elég volt!
Vérük nem ontják többé, kik zászlódat kibontják,
Kik éltek, haltak érted: jogunkért, ős-szabadság!

Én mindöröktől fogva szabadon éltem, élek,
Őrült, ki homlokomra ütné a rab-pecsétet.
Akár az ár a partot, taposnám, összetörném,
Hogy új mederbe fogjon, nincs arra semmi törvény!

Ha napnyugat határán őrtállnak vasnaszádok,
Hitem acélfalával vértelve — szembeszállok!
Ne félj, a véreb szűköl! Nem fojtja meg hitünket,
Fogatlan ordasokkal mellünknek úgy se törhet.

Barát, vigyázz! Az aljast ne hagyj hazánkba lépni,
Mellvéd legyen a tested, mely golyóit kivédi.
Mégis remélj, az Isten derűs jövőndölése
Beteljesül: ma, holnap — csak fegyvert fogj a kézbe!

Ahányat lépsz e földön, arra gondolj örökké,
Hány hősnünk nyugszik ott lent, hány hősnünk omlott rög-
gé!
Halott apád kezéből vedd fegyverét kezedbe,
Hogy meggyalázza földünk, ne engedd senkinek se.

Nincs gyáva! Föl, előre e paradicsomkertért! ...
És vértanú-had indul, megvédi ősi földjét.
Ház és vagyon, meg asszony nem kell a hosszú harcban,
Te légy velem, hazám, és segíts meg majd, ha baj van.

Lelkemnek, Isten, halld meg, örökké egy a vágya;
Szentéled soha senki idegen ne gyalázza,
Fohászom szent hitünknek acélkemény alapja,
Igénk, hazám, a földed bevonja színaranyba.

Ezerszer izzó vassal égetném sírkövemre:
Hazám, teérted hullott sebemnek véres könnye,
Testem, magányos lelkem, mind följebb, égis szállna:
A párás éjszakán át világító világba.

Dicsőség dísze, Félhold, arcunkra vond a fényed!
Vérünk kiontott cseppje, az ős-jogot te véd meg!
Dúsan teremjen földed, gyümölcsös minden hajtás.
Kibontjuk, láng a zászlónk: vörös-színű Szabadság!
Kardunk vasába írjuk hazánk: Függetlenséged!

(Tarbay Ede fordítása)

(Megjelent: Szenvedélyek tengere.

A török költészet antológiája. Budapest, 1961, 181—182.)

Gyorsfénykép egy fiatal akadémiáról

A *Török Tudományos Akadémia* (törökül Türkiye Bilimler Akademisi, rövidítve: TÜBA) az akadémiák családjának fiatal tagja: a török parlament 1993 augusztusában hozta létre. A TÜBA fölött a Miniszterelnöki Hivatal gyakorol felügyeletet, egyébként pénzügyi és igazgatási autonómiával rendelkezik. Statútuma szerint az Akadémia célja a kutatás támogatása a természet- és társadalomtudományi, valamint a humán tudományok területén, díjak odaítélése a tudományos tevékenység ösztönzésére, a tudósok társadalmi helyzetének javítása, valamint a török tudományosság színvonalának emelése a nemzetközi szint elérése érdekében.

A TÜBA tevékenységét négyféle pénzügyi forrásból finanszírozzák: állami költségvetési juttatásból, saját bevételekből (pl. kiadványok értékesítése), kamatokból (ebből következően vagyonnal is rendelkezik), magán- és intézményi adományokból. Adminisztrációs okokból a TÜBA költségvetése a Török Tudományos és Műszaki Kutatási Tanács (TÜBITAK) költségvetésében jelenik meg, annak külön, a parlament által jóváhagyott címként. (A TÜBITAK-kal egyébként — amely a török kutatás kulcsfontosságú és némileg a francia CNRS-re emlékeztető, számos kutatóhelyet fenntartó szerve — az MTA-nak 1987 óta együttműködési megállapodása van érvényben, s a magyar-török kormányközi tudományos és technológiai együttműködési egyezménynek is végrehajtója török részről.)

A TÜBA jelentős funkciói közé tartozik a kutatási prioritások meghatározása, továbbá a kormány részére végzett tanácsadói tevékenység. Ez utóbbi keretében pl. aktív részt vállalt a török oktatási rendszer teljes átvilágításában, melynek során javaslatokat dolgoztak ki, hogyan lehetne „tudománybaráttá” formálni a középiskolai tanterveket, s a diákokat a kutatói pálya iránt fogékonyabbá tenni. A munka illeszkedett a TÜBA általános célkitűzéseihez, amennyiben feladatának tekinti a tudományos megközelítések és a tudományos gondolkodásmód elterjesztését a társadalomban. Ajánlások készülnek a kormány számára a kutatók társadalmi helyzetének és megbecsülésének javítására is.

A TÜBA szervezetének és működésének elemei a következők: az elnök, az Akadémia Tanácsa, a Közgyűlés és az állandó bizottságok.

Az *elnököt* négyéves időtartamra az Akadémia Tanácsa választja saját tagjai

közül, majd a Közgyűlés jóváhagyja a választást, s a kinevezést a miniszterelnök erősíti meg. Az elnök legfőbb kétszer választható újra. Az elnök a TÜBA egyszemélyes vezetője, aki felelős az akadémiai program megvalósításáért, a funkciók ellátásáért. Módja van két al-elnök kinevezésére a Tanács tagjai közül. A TÜBA-nak jelenlegi elnöke Prof. Dr. Ayhan O. Çavdar, az orvostudományok doktora.

A *Tanács* az Akadémia végrehajtó szerve. Az elnökön kívül 10 tagja van, akiket a rendes tagok (lásd később) közül választanak.

A *Közgyűlést* — melyet évente legalább egyszer hívnak össze — az Akadémia valamennyi tagja: a rendes, a tiszteleti és a levelező tagok (tagjelöltek) alkotják. A Közgyűlés a TÜBA politikailag formáló szerve, ahol az átfogó, stratégiai kérdésekben születnek döntések.

Az *állandó bizottságok* a TÜBA munkaszervei. Létrehozásukról a Tanács ajánlása alapján a Közgyűlés dönt. Jelenleg a következő bizottságok működnek: Tudománypolitikai-, Tudományetikai-, Akadémiai tagjelölteket felderítő-, Informatikai és Emberjogi Bizottság, valamint a Tudományos Rendezvények és a Kapcsolatok Bizottsága.

Az akadémiai tagságnak három kategóriája van. A *rendes tagokat* — az alapszabály szerint — azok közül a 70 éven aluli török kutatók közül választják, akik nagy tekintélyű hazai vagy nemzetközi intézmények által adományozott díjak kitüntettjei, akik nevéhez találmányok, új tudományos elméletek vagy modellek fűződnek, akik tudományos teljesítményét vezető folyóiratok vagy magas színvonalú könyvek ismertetik, végül akik idézettségbe nemzetközileg értékelt kiadványokban jelentős mértékű. *Tiszteleti tagokat* a fenti kritériumoknak megfelelő, 70 év feletti tudósok közül választanak, ugyanakkor a rendes tagok a 70 éves kor elérésekor automatikusan tiszteleti tagokká minősülnek át. A tagság életfogytiglan szól. Tiszteleti taggá választhatók olyan külföldi tudósok is, akik hozzájárultak a török tudományosság fejlődéséhez és a rendes tagság kritériumainak megfelelően közeli érdekeltséget vállaltak török tudományos ügyekben. Jelenleg mindössze két külföldi tiszteleti tagja van a TÜBA-nak: Andreas Tietze (Ausztria) és Hans G. Güterbock (USA).

Érdekes a török terminológia szerint „társult”-nak nevezett tagság intézménye, amely részben tagjelöltséget takar, részben megfelel a mi levelező tagsá-

gunknak, azzal a különbséggel, hogy ez a státus csak három évre szól, s kétszer 3—3 évre meghosszabbítható. Ugyancsak figyelemre méltó a taglétszám határértéke, melyet a török állampolgárságú, török egyetemeken tanító professzorok létszámának 2%-ában határoztak meg. A jelenlegi összlétszám 70 fő (ezek szerint 3500 professzor működik), ebből 35 rendes tag, 12 tiszteleti tag és 24 levelező tag, ill. tagjelölt.

A tagválasztási eljárás a következő lépésekből áll. Valamely rendes tag — a Közgyűlés két másik tagjának támogatásával (tehát az ajánlók lehetnek tiszteleti és levelező tagok is) — javaslatot tesz az Akadémia Tanácsának, amely alapos vizsgálatnak veti alá a javasolt személyt, s ha alkalmasnak találja, támogató előterjesztéssel él a Közgyűléshez, amely legközelebbi ülésén szavaz a jelölt elfogadásáról. A jelölés folyamatos, nincs időszakhoz kötve, viszont nyilván folyamatosan figyelemmel kísérik a létszámbeli korlátot.

Elvégezve a jelenlegi tagság tudományterületek szerinti megoszlásának elemzését, érdekes képet kaphatunk a török tudományos elit spektrumáról. A közölt számok a teljes tagságot ölelik fel, a 2 külföldi kivétellel:

<i>Természettudomány</i>	35 fő
Fizika	13
Kémia	8
Matematika	11
Földtudományok	3
<i>Élettudomány</i>	18 fő
Biológia	2
Orvostudomány	16
Agrártudomány	0
<i>Műszaki Tudományok</i> (Elektronika és mechanika)	4 fő
<i>Társadalomtudományok</i>	13 fő
Közgazdaságtudomány	3
Politikatudomány	1
Pszichológia	2
Régészet	3
Történettudomány	2
Szociológia	1
Filozófia	1

Szembevetendő az agrártudomány, a nyelv- és irodalomtudomány, valamint a jogtudomány teljes hiánya, a biológia és a műszaki tudományok erős alul-reprezentáltsága, s ugyanakkor az orvostudomány kiemelkedő primátusa.

A TÜBA publikációs tevékenysége egyelőre nem túl jelentős. A közelmúltban indítottak egy negyedévenként megjelenő információs bulletint. Ehhez

járulnak még a tudományos rendezvények proceedings-ei. Ugyanakkor a TÜBA jutalomban részesíti azokat a török kutatókat, akik a Science Citation Index, valamint a Social Science Citation Index által feldolgozott folyóiratokban publikáltak.

A török tudományos közéletben fontos szerepet játszanak a TÜBA által adományozott *díjak*. Háromféle díj kerül kiosztásra. A „Tudományért” díjat azok a kutatók kapják, akik nemzetközi szintű tudományos eredményt értek el. „Szolgálatért” díjban azok részesülnek, akik élen járnak a fiatal kutatók képzésében, saját tudományterületüket továbbfejlesztették, új tudományos intézményeket hoztak létre, avagy új tudományos elméletek, rendszerek, modellek adaptálásával hozzájárultak az ország előrehaladásához. A „Fiatal kutatók díját” 40 éven aluli kutatóknak adományozzák, akik eddigi eredményei nemzetközi szintű kutatói karriert vetítenek előre.

Essék szó végül a TÜBA tudományos rendezvényeiről. Már létezésének rövid, 3 éves időszaka alatt több konferenciát rendeztek olyan kérdésekről, melyek átfogó, tudmánypolitikai hatókörűek. Így pl.: „Tudomány és etika a világ és Törökország egyetemein”; „Tudomány és közoktatás”; „Az egyetemi törvényről”; „A tudományos fokozatok problémái az egyetemeken”; „Az egyetemi diplomák minőségi aspektusa”. Mindebből látszik a kutatás és a felsőoktatás problémáinak szoros összekapcsolására irányuló szándék.

Felmerül a kérdés, milyen apparátus áll rendelkezésre a TÜBA feladatainak elvégzéséhez. Az állam azt a megoldást választotta, hogy a bevezetőben említett TUBITAK szervezetén belül különített el személyzetet a TÜBA céljaira. Ugyanakkor bizonyos funkciókat a TUBITAK apparátusa végez el a TÜBA számára (könyvelés, pénzügy, sokszorosítás, anyagbeszerzés stb.). A két intézmény szoros együttműködését szemlélteti az a tény is, hogy a TUBITAK 10 fős Tudományos Tanácsának 4 tagját az Akadémia Tanácsa delegálja. A TÜBA-nak jelenleg csak néhány részidős alkalmazottja van, akik a nemzetközi kapcsolatokkal, jogi kérdésekkel és ösztöndíj-ügyekkel foglalkoznak.

Úgy vélem, e rövid ismertetésből is kitűnik, hogy a közelmúltban Ankarában alapított, Török Tudományos Akadémia sok friss gondolatot próbál meg érvényesíteni tevékenységében és struktúrájában, ami indokoltá tenné a kapcsolatfelvételt az MTA részéről. Az elnökszszony személyesen is kifejezte ez irányú készségét.

♣ Sperlág Sándor

Új könyv

A török hodzsa tréfái

A törökök híres tréfamestere Naszreddin Hodzsa volt. A török hodzsa afféle egyházfi: tanító, bíró és papféle egy személyben, aki a község legtöbbet tudó emberének számított. Naszreddin a 13. században élt Kisázsia-ban. Jóízű humora évszázadokon át derűt varázsolt hallgatóinak, olvasóinak, kelet népeinek arcára.

Kúnos Ignác szerint Naszreddin humora: „nemzetiesen török és törökös-sen mohamedán” ... „ez a humor póríasan furfangos és nevettetően egy-ügyű”. Gondokodásmódja a török muszlim paraszt észjárása. Ennek a hu-mornak a segítségével a török falu nagy szegénysége, hétköznapijainak meg-próbáltatásai, a feleségek, a gyerekek, a betegek különös kiszolgáltatottsága és az uralkodó önkénye egyaránt elviselhetővé enyhült. Naszreddin Hodzsa a török paraszt életet vidámító és bölcsebbé tévő tréfáit szóaltatta meg.

Az adomák, anekdoták, viccek, csattanóra végződő kis elbeszélések, rö-vid dialógusok műfaji formáját öltő tréfákat Kúnos Ignác — neves orien-talistánk — még 1886-ban gyűjtötte a Konya vidékéről származó törökök között. Naszreddin tréfái először 1894-ben a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában jelentek meg, amelyet később többször is újra nyomtak. A for-dításokat Kúnos Ignác készítette. A Kner-nyomda által 1926-ban kiadott díszes gyűjtemény reprint kiadását a közelmúltban Kúnos Ignác unokájának, Kúnos Lászlónak utószavával a Terebess Collection adta ki. Köszönet érte. (A kötet megvásárolható a Terebess Collection-Ázsia Házában, Budapest VII., Nefelejcs u. 50. — A szerk.)

Ízelítőül idézzünk fel a kötetből néhányat a Hodzsa tréfái közül!

Azt kérdik egyszer a hodzsától, hogy vajjon hány hülye lakhatik a köz-ségében?

— Nem igen tudom, — feleli a hodzsa. — De ha azt akarnátok megtudni, hogy hány a községemben az okos ember, egy-kettőre előszámlálhatom.

Megsúgják egy nap a hodzsának, hogy emennek a házába is eljár a felesége, amannak a házába is; jó lenne, ha szemmel tartaná.

— Ha mindenfelé eljárogat, — feleli a hodzsa, — majd csak énhozzám is el talál egyszer tévedni, — vigasztalódott a hodzsa.

Kérdezik a szomszédjai a hodzsától:

— Megfizetted-e az adósságaidat, öreg?

— Megfizetni ugyan nem fizettem meg, de könnyítettem rajtuk, — feleli a hodzsa.

— Mi módon? — kérdezik az emberek.

— Úgy, — feleli a hodzsa, — hogy elévültettem őket.

Azt kérdezi Timurlenk a hodzsától, hogy meddig tart még az emberek szaporodása?

— Ameddig a pokol meg a menyország meg nem telik, — hangzik a hodzsa válasza.

Éjfél volt már és még mindig ott lődörgött a hodzsa az ország útján.

— Mi itt a keresni való éjnek évadján? — vonja kérdőre a rend őre.

— Az álmom tűnt el, azt keresem, — válaszolt a hodzsa.

♣ Lekli Béla

A Magyar-Török Baráti Társaság egyetemi oktatóként tevékenykedő mind-három elnökségi tagja: Ágoston Gábor, Dávid Géza és Vásáry István négy éves Széchenyi professzori ösztöndíjat nyert el, amelyhez a tagság nevében szeretettel gratulálunk.

A krími tatárok múltja és jelene

Az európai közvéleményt a Krími Kánság történetével először egy magyar származású francia nemes, François Baron de Tott, azaz Tóth Ferenc báró ismertette meg, aki a 18. század második felében Franciaország krími konzulja volt. Emlékiratait, amelyben máig használható megfigyeléseket hagyományozott ránk, két kötetben jelentette meg.

A krími tatár etnogenezisnek számos tisztázatlan területe van még. A négy legnagyobb nemzetség nevei, a Sirin, a Barin, az Argin és a Kipcsak a sztyeppén általános török-mongol népességkeveredésre utalnak. A Krím-félszigetet és a tőle északra elterülő füves sztyeppét évszázadok óta többnyire török nyelvű népek lakták, akiket hol a kazárok, hol pedig az Arany Horda kánjai fogtak össze laza birodalmi keretbe. Az Arany Hordából kiszakadó Krími Kánság az 1440-es években önállósult s három évszázadon keresztül a lengyel és az orosz állam szomszédságában Kelet-Európa jelentős hatalmi tényezőjének számított.

Az Oszmán Birodalom a 15. század második felében tartós szövetségesre talált a krími kánokban, akik 1475-től elismerték a Porta fennhatóságát, a gyakorlatban azonban továbbra is rendelkeztek a szuverenitás számos jegyével. A Krími Kánságot nem tagolták be a birodalomba, a fontosabb partmenti városokba azonban helyőrséget tettek. A kánt továbbra is a krími nemzetségek választották, de a szultán erősítette meg tisztségében. A krími tatárok szükség esetén segédcapokat bocsátottak a Porta rendelkezésére, amiért a kán készpénzt és ajándékot kapott. Emellett az uralkodó bevételi forrásának számított még az oroszoktól és a lengyelektől szedett évi adó, valamint az elhurcolt rabok váltságdíja, illetve az eladásukból származó jövedelem. Mivel a Krímen élő nemzetségek szállásterületei egyben a nemzetség közös birtokának számítottak, az innen várható adókat a nemzetségek hajtották be. A kánnak csak az uralkodói haszonélvezetek jutottak, vagyis a sólepárlás és a kereskedelemről befolyó vámok. A kánságban a timárrendszer csak nyomokban figyelhető meg, elsősorban az újonnan meghódított területeken, a Kaukázus előterében. Ez a vázlatos felsorolás is mutatja, hogy a Krími Kánság társadalmi berendezkedése sokkal inkább egy kelet-európai, mintsem oszmán típusú fejlődési modell felé mutat.

A 16. század utolsó harmadáig a krími tatár katonai potenciált az oroszokkal Ka-

zányért és Asztrahányért folyó versengés kötötte le, de néhány ezer fős csapatokkal már 1521-től résztvettek a Magyarország meghódítására irányuló oszmán hadjáratokban. A 20-25 ezer főt elérő tatár kontingensek a magyar hadszíntéren csak a 16. század végi ún. 15 éves háborúban jelentek meg. A gazdag zsákmány mellett ez a háború a krími tatárok számára politikai sikereket is hozott. Mindenekelőtt az Oszmán Birodalom északi peremvidékének vazallus államaiban érvényesítették befolyásukat. Moldvát és Havasalföldet a kán adófizetésre szorította, de Erdély sem tudta elkerülni, hogy alkalmanként ne küldjön kisebb-nagyobb összeget Bahcsiszerájba. A másik fontos fejlemény, hogy a háború következtében a krími kán kapcsolatba került a császári udvarral, s a törökök fő ellenségével majdnem száz éven át fenntartott diplomáciai összeköttetése révén ellensúlyozni tudta a számára kedvezőtlen portai folyamatokat.

A Krími Kánság a 17. század közepén fontos szerepet játszott Kelet-Európa történetében. Míg Nyugaton a vesztfáliai békével (1648) egy időre nyugvópontra jutott a hatalmi versengés, Keleten a kozák kérdés kapcsán keletkezett hatalmi vákuum betöltésére Lengyelország, Oroszország, a Habsburgok és az oszmánok mellett II. Rákóczi György erdélyi fejedelem is kísérletet tett. A vetélytársak közül II. Rákóczi György svéd szövetségben, moldvai és havasalföldi segédcapatokkal, valamint a zsoldjába fogadott kozákokkal 1657-ben indult a lengyel korona megszerzésére. Rákóczi gyakorlatilag a krími kánok hagyományos érdekkörébe tartozó erőket kísérlete meg összefogni. Mivel a bécsi udvarnak sem állt érdekében az erdélyi fejedelem megerősödése, ezért a krími kánt a császár városból nagy mennyiségű ajándékkal ösztönözték a Rákóczi elleni fellépésre. Az ily módon formálódó és a Porta támogatását élvező Habsburg-tatár-lengyel együttműködés vezetett Rákóczi lengyelországi hadjáratának kudarcához, amelynek során egész serege IV. Mehmed Giráj kán fogságába került.

A Rákóczi felett aratott győzelmet a kán nem tudta kihasználni. A 17. század második felében a nogáj lázadások és az orosz szövetségben fellépő kalmükök támadásai tovább gyengítették a kánság pozícióját. Bécs ostromától a karlócai békekötésig tartó magyarországi háborúkban újra nagy számban vettek részt tatár segédcapatok, meghatározó szerepet azonban már nem játszottak. A háborút lezáró karlócai béke

(1699) alapvetően változtatta meg a Krími Kánság hatalmi állását. Megszűnt Lengyelország és Oroszország adófizetési kötelezettsége és lezárultak a gazdag zsákmányt, értékes rabokat ígérő nyugati hadjáratok. A 18. század közepére a Krími Kánság külpolitikailag elszigetelődött, s két vetélkedő nagyhatalom, Oroszország és az Oszmán Birodalom közé szorult.

1736-ban már orosz csapatok hatoltak be a Krímbe, melynek során a bahcsiszeráji káni palota, az otlélév levéltár és könyvtár a lángok martaléka lett. Az elpusztult palotát három év alatt újjáépítették, a kulturális javakat azonban nem lehetett pótolni.

Az 1770-es évek vesztes török-orosz háborúi nyomán a tatárok megegyezésre törekedtek Oroszországgal. 1772-ben Karaszubazárban ratifikálták az orosz védnökség alatti Krími Kánság létrejöttét, amelyet Törökország és az európai nagyhatalmak két év múlva a kücsük kajnardzsai békében szentesítettek. Az állami önállóságnak a Krími Kánság orosz annexiója vetett véget 1783-ban.

A 19. században Oroszország guberniumként, Tavrida néven tagolta be az elfoglalt krími területeket a cári birodalomba, s a tatár előkelők a káni adománylevelek bemutatása után az orosz nemesség soraiba juthattak. Sokan mégis inkább az Oszmán Birodalomba való kivándorlást választották, a 18. század végén mintegy 20-30 ezren hagyták el a félszigetet. Később a krími háborút követően, azaz az 1850-es évek végén további 80-100 ezer tatár menekült oszmán területre. 1860-tól az orosz hatóságok már nem adtak útlevelét, mert a tatár elvándorlás következtében nem maradt elég munkaerő a földek megművelésére. A nagyarányú kolonizáció következtében a század közepén a félszigeten negyedmillióan éltek, akik közül nem egészen 150 ezer volt a tatár, 70 ezer az orosz, a többi német, görög, örmény és más nemzetiségű. A tatár városok Kefe, Gözleve elvesztették jelentőségüket, helyüket Szevasztopol és Odessza vette át. Az iszlám tanulmányokat folytatók Isztambulban és Kazánban tanultak tovább, a világi értelmiség pedig orosz és európai egyetemeken szerzett képzettséget.

E világi értelmiségnek legjelesebb képviselője Gaszpirali Iszmail Bej (Gaszprinszki) volt, aki az orosz kulturális és gazdasági nyomás és a beolvadás ellensúlyát az oroszországi muszlim társadalom megreformálásában kereste.